

Anotácia

Albert Škarvan (1869–1926) je dnes pomerne významnou osobnosťou slovenskej literatúry. Nezúčastňoval sa na politickom živote, avšak bol zapáleným národovcom a stúpencom používania slovenčiny. Jeho Zápisky vojenského lekára (knižne 1920, reedícia 1991) prezrádzajú antimilitaristické zmysľanie tolstojovca. Zároveň ponúkajú jedinečný obraz o podmienkach vo vojenských väzeniach v Rakúsko-uhorskej monarchii koncom 19. storočia. V roku 1895 Škarvanovi nezostávalo odslúžiť veľa zo zákonom stanovenej vojenskej služby¹. Pod značným vplyvom Tolstého spisov a na veľké prekvapenie ostatných dôstojníkov však odmietol slúžiť ďalej. Za svojím rozhodnutím si tvrdo stál, v dôsledku čoho ho nakoniec odsúdili na vojenské väzenie. Tolstoj Škarvanov postoj podporil a začala sa vzájomná korešpondencia. Pred uväznením Škarvan strávil istú dobu vo Viedni na psychiatrickom oddelení nemocnice, kam ho vojenské úrady poslali na vyšetrovanie. V nemocnici spoznal šarmantnú rakúsku šľachtičnú poľského pôvodu, vdovu Adelu von Mazuchelli, ktorá navštevovala iného pacienta psychiatrického oddelenia. Zaľúbili sa do seba. Po prepustení z nemocnice však Albert vzťah ukončil i napriek tomu, že Adela mala záujem v ňom pokračovať. Romanca sa skončila z viacerých dôvodov. Najzávažnejšími bol rozdiel v spoločenskom postavení dvojice a Škarvanova snaha emocionálne sa neviazať. Tolstoj ich príbeh fascinoval. Škarvan priebeh svojho romantického vzťahu detailne popísal v dlhom liste, ktorý je uložený v rukopisej zbierke Tolstého múzea v Moskve. Tento list sa stal hlavným zdrojom predloženého príspevku.

Albert Škarvan krátko pred odmietnutím ďalšej vojenskej služby

ADELA A ALBERT: TOLSTOJOVSKÝ PRÍBEH LÁSKY

PETER BROCK

Článok bol uverejnený v *Canadian Slavonic Papers/Revue canadienne des slavistes*, ročník XLV, č. 3–4, september-december 2003, s. 395–408.

V roku 1895 sa Tolstoj začal intenzívne zaujímať o prípad dvadsaťšesťročného slovenského lekára Alberta Škarvana (1869–1926), ktorý vo februári toho istého roku na základe svojho presvedčenia odmietol dokončiť službu v rakúsko-uhorskej armáde. K tomuto nezvyčajnému prejavu neposlušnosti ho do veľkej miery inšpirovalo čítanie Tolstého spisu *Kráľovstvo božie vo vás* (*Carstvo Božje vnútri vas*), ktorý obsahoval silné protivojnové poslanstvo. V ruštine vyšiel text v zahraničí v roku 1893 a Škarvanovi sa dostal do rúk počas vojenskej služby. Tolstoj bol nesmierne rád, že jeho spisy, v Rusku zaznávané, prinášajú plody v zahraničí. Nerealisticky v tom videl

Peter Brock, Toronto 2003

začiatok hnutia, ktoré napokon spojí celý svet a ukončí vojny.

Slováci od začiatku národného obrodenia nazerali na Rusko ako na svojho spojenca v zápase s maďarskou vrchnosťou o zachovanie národnej identity. Slovenskí národovci s obľubou hlásali myšlienky kultúrneho slavijanofilstva a dokonca aj politického zjednotenia všetkých Slovanov pod žezlom ruského cára. Na konci 19. storočia sa však staršia slovenská národná koncepcia vyčerpala. Politický panslavizmus a sympatia k ruskej autokracii bola cudzia mnohým mladším vzdelancom, ktorí hľadali nové spôsoby pozdvihnutia stále ešte prevažne vidieckeho ľudu. Protestantskí vzdelanci sa

orientovali na Prahu a osobu T. G. Masaryka, ktorý v tom čase pôsobil ako profesor filozofie na pražskej českej univerzite. Katolícki vzdelanci sa zasa utiekali ku katolíckemu kňazstvu ako nádejnému vodcovi národného hnutia.

Tolstojovstvo malo medzi slovenskými vzdelancami len hŕstku stúpcov. Význam slovenského tolstojovstva spočíva v ojedinelosti prepojenia tolstojovského nenásilia s kultúrno-jazykovým nacionalizmom. (Štátny nacionalizmus a tolstojovstvo sú samozrejme nezlučiteľnými ideológiami). Najvýznamnejšími slovenskými tolstojovcami boli Albert Škarvan a jeho učiteľ a zároveň Tolstého osobný lekár Dušan Makovický. Škarvan bol tiež nadaným prekladateľom z ruštiny, zanietným národovcom a zručným prozaikom².

Mladého Slováka odsúdil vojenský súd v júli 1895. Z väzenia bol prepustený 3. októbra³. Ďalšie tri týždne čakal na oficiálne uvoľnenie z armády. V tomto čase napísal Tolstému obsiahlejší list, v ktorom mu ďakoval za vrúcny záujem a písal o svojich zážitkoch za posledné mesiace⁴. Potom, čo sa rozhodol odmietnuť vojenskú službu, nemal už žiadne ďalšie pochybnosti. Už nezvažoval následky a nenechal sa ovplyvňovať tými, čo sa ho snažili presvedčiť, aby zmenil postoj. Tolstému píše: „Odvtedy som nič neľutoval. Naopak, čoraz viac som cítil, že som konal logicky a tak ako som mal. Počas pobytu vo väzení som len zriedka mal slabý pocit ľútosti z premeny môjho osudu. Inak som bol so sebou zmiernený.“⁵

Niekoľko viet na konci Škarvanovho listu upútalo Tolstého pozornosť. Boli takého rázu, že u autora Anny Kareninovej mohli vzbudiť záujem. Škarvan píše: „Počas týchto posledných ôsmich mesiacov som spoznal mnoho zaujímavých a príjemných ľudí. Medzi nimi bola šarmantná žena, grófká Mazzuchelli z Viedne. Rád by som s Vami hovoril o nej a mojom vzťahu k nej, hoci všetko medzi nami sa pravdepodobne skončilo. Má najnespútanejšiu povahu zo

všetkých žien, ktoré poznám. Skutočne som ju veľmi miloval. Bola jediným človekom, ktorému som mohol povedať všetko, všetko čo som cítil a všetko čo som robil. Ale potom, ako som sa jej plne odhalil, odvrátila sa od ideálov, ktorých sa držím, i odo mňa. To prvé teraz považuje za humbug, zatiaľ čo mňa pokladá za plného ctižiadostivosti a egoistu.⁶

Tolstoj vo svojej odpovedi na Škarvanov list vyjadril svoj „veľmi veľký záujem“ o nenaplnenú lásku a prosil svojho slovenského priateľa o ďalšie podrobnosti, „ak mu to nebude nepríjemné.“⁷ Tolstoj svoju prosbu o mesiac zopakoval. Uvádza: „čo to bolo, čo ju priťahovalo k vám a čo to bolo vo vás, čo ju (napokon) odradilo? Ale prosím, nepíšte o veci, ak vám city bránia.“⁸

Škarvan splnil Tolstého požiadavku až na jar nasledujúceho roka. Po prepustení zo služby, stále však s hrozbou opätovného povolania do armády a zákazom vykonávať profesiu lekára, sa vrátil domov. Zadarmo poskytoval lekársku pomoc ľuďom v okolí – lekárov tam bol nedostatok. Začal tiež pracovať na knihe svojich zážitkov z väzenia⁹. Koncom apríla 1896 dokončil svoj príbeh a poslal ho Tolstému. Nevysvetľuje, prečo na Tolstého žiadosť odpovedá s oneskorením. Tak ako to Tolstoj predpokladal, zážitok bol pravdepodobne i niekoľko mesiacov po rozchode s grófkou príliš bolestivý na to, aby o ňom písal, aj keď šlo o súciteľného a váženého poslucháča. List z 21. apríla je pozoruhodným dokumentom. Tridsaťštyri strán z husto popísaných päťdesiatich sa zaoberá vzťahom k Adele von Mazzuchelli.¹⁰ Teraz je už schopný písať: „Cit mi už určite nebráni, naopak, povzbudzuje ma povedať vám všetko.“¹¹

Adela a Albert sa po prvýkrát stretli za nezvyčajných okolností. Vojenské úrady v Košiciach, kde Škarvan pôsobil v čase svojej vzbury, nevedeli, čo robiť so zvláštnym previnilcom, a tak ho eskortovali na vyšetrenie do jednej z viedenských nemocníc. Pravdepodobne dúfali, že je nepríčetný, čím by sa zbavili tohto náročného prípadu.

Freedom from War

Nonsectarian

Pacifism

1814-1914

Škarvan bol zavretý na psychiatrickom oddelení deväť týždňov. Lekári ho však jednoznačne uznali za zdravého a opäť ho eskortovali do Košíc.

Pozrime sa teraz na Škarvanov príbeh tak, ako ho napísal Tolstému. Začína sa príchodom nového pacienta v piatom týždni Škarvanovho pobytu na psychiatrii. Týmto mužom bol Alexander von Carina. Kapitán Carina pochádzal zo Sedmohradska, bol dôstojníkom jazdeckta prideleným na ríšske Ministerstvo vojny. Izby Carinu a Škarvana susedili. S dôstojníkmi sa zaochádzalo ako s gentlemanmi aj na psychiatrii, kde sa nachádzali skutočne rôzne typy.¹² Ťažkosti priateľského a prostoduchého kapitána sa začali, keď nadviazal známosť s príťažlivou, avšak extravagantnou mladou vdovou po vysokopostavenom kolegovi na ministerstve. Gróf Ludwig von Mazzuchelli spáchal samovraždu v roku 1892, s najväčšou

pravdepodobnosťou kvôli životnému štýlu svojej ženy. O tri roky neskôr Carina nasledoval grófa a pokúsil sa o samovraždu skokom do Dunaja. Príčinou bol vysoký dlh kvôli panej svojho srdca. Samovražedný pokus bol však polovičatý. Mal skôr vzbudiť ľútosť s jeho trápením než skutočne ukončiť život.¹³ V každom prípade ho pred smrťou utopením zachránili. Čiastočne v snahe vyšetrenie na to isté psychiatrické oddelenie, kde bol internovaný Škarvan.

Muži spolu vychádzali dobre – aspoň v tomto čase. Škarvan bol prekvapený, že Carina, na rozdiel od jeho predchádzajúcich skúseností s profesionálnymi dôstojníkmi, je kultivovaný a citlivý, „... s ktorým sa dá rozprávať aj o iných veciach ako ženách, víne a službe.“ Carina poznal literatúru a mal dobré vyjadrovanie. Rád rozprával o svojej grófke a Škarvanovi sa zdôveril, ako hrozne sa cítila potom, čo jej manželova rodina pripísala morálnu vinu za jeho smrť.

Grófka prišla onedlho Carinu navštíviť a čoskoro ho navštevovala denne. Dvadsaťdeväťročná Adela na Carinovo slovenského spolupacienta veľmi zapôsobila. Tak ako Škarvan bola slovanského pôvodu,¹⁴ ale pravdepodobne najvhodnejším prostriedkom komunikácie sa stala nemčina.

Keď Škarvan písal Tolstému takmer o rok neskôr, popisoval ju ako peknú brunetu, s jemnými šedinami vo vlasoch, tvárou a postavou sedemnásťročného dievčaťa. „Bezstarostná, ... bystrá, mimoriadne energická a citlivá, vnímavá, s jednoduchosťou a takmer duchom dieťaťa: tak na mňa pôsobila a tak mi doteraz zostala v spomienkach. Aké city sa jej odrážali v tvári a aká len bola prístupná dojmom! Aká jemnosť spôsobov a správania!“ Škarvan sa zdôveril, že sa často cítil nesvoj v prítomnosti žien z vyššej vrstvy. V jeho vzťahu k Adele však nebolo najmenšieho napätia. Hoci povahou bola „hrdá aristokratka“, vždy sa pri nej cítil úplne uvoľnene.¹⁵

Adela naďalej navštevovala Carinu. Avšak každý deň sa s Albertom prechádzala v záhrade nemocnice. Večerali zvyčajne spolu v Albertovej izbe, ktorú poupratoval zvlášť kvôli nej. Zatiaľ čo Adela priniesla v meste kúpené lahôdky, ktoré mali doplniť nemocničnú stravu, „ja som prestrel na stôl, umyl riady, urobil čaj a tak ďalej.“ Adela so sebou často na celý deň priviedla svoje tri deti a Škarvan im rozprával príbehy. (Bol výborným rozprávačom.) Potom sa všetci, dospelí i deti, hrali v záhrade. Bola jar a všetko už kvitlo. Adela trávila čoraz viac času v nemocnici. Pripustila vlastne, že doma sa nudí. Doteraz nestretla nikoho takého ako Albert. Cítila, že jeho *Weltanschauung* (hoci to slovo nepoužila) sa úplne líšil od čohokoľvek, s čím sa doteraz stretla a jeho akt neposlušnosti nebolo možné posudzovať podľa kritérií, ktoré jej boli vštepené.

Keď jej vysvetľoval dôvody, ktoré ho viedli k „činu“ a približoval Tolstého evanjelium, ktoré mu napokon prinieslo vnútorný pokoj po tom, čo nad svetom zúfal, počúvala ho ako múdre, avšak nevinné dieťa. Zahŕňala ho otázkami a jeho odpovede počúvala s veľkým pohnutím, s rozochvenými nozdrami a chvejúcimi sa perami. Ak niečomu nerozumela alebo ho nedokázala sledovať, prerušila ho. Niekedy si vyžiadala čas, aby porozmýšľala nad tým, čo jej hovoril, najmä ak išlo o niečo mimoriadne náročné. „Naplnila ma obdivom“, píše Škarvan. Prirodzene však zmiatla a starostami naplnila Carinu, ktorý si začal uvedomovať, že jeho grófka presúva city na Slováka. Vzťahy medzi oboma mužmi rýchlo ochladli.¹⁶

V autobiografickom fragmente, ktorý Škarvan napísal krátko pred smrťou v roku 1926, popisuje začiatok novej etapy vo svojom vzťahu k Adele.

„O niekoľko dní, v parku pri nemocnici, mi grófka potajomky dala obálku, v ktorej som našiel zlatú retiazku s amuletom a čudný, nežný a hlbokopoetický list. Taký

list, aký mohla napísať iba jemnocitná, vzdelaná ženská. Sám Puškin by závidel tomuto listu: tak bol krásne napísaný... Niekoľko raz som prečítal tento poetický list. „Ja som bola stratená, ty si ma vzkriesil, ja som sa znovunarodila a cítim sa ako 16-ročné dievča,“ písala mi táto pyšná dáma z veľkej spoločnosti. „Jej úprimnosť a entuziazmus urobili na mňa hlboký dojem, a ja som ju začal milovať.“¹⁷

Začali si vymieňať listy. Príležitosti byť spolu, ktoré poskytoval nemocničný režim, už nepostačovali. Chudák Carina cítil, že ho grófka opúšťa. Niekoľkokrát prišiel do Škarvanovej izby neskoro v noci, aby sa porozprávali. Škarvan však predstieral, že spí.

Hoci Škarvan pripustil, že sa zamiloval, snažil sa udržať vzťah na platonickú úroveň. Veril, že tak sa patrí na nasledovníka Tolstého. „„Jestli ty mňa máš rada,“ písal som jej: „tak miluj aj to, čo ja mám rád v samom sebe. A jestli ty máš rada, čo ja

milujem sám v sebe, tak musíš toto milovať viac, ako mňa. Ty musíš sa oslobodiť od lásky k mojej osobe, a my pôjdeme spolu k Bohu.“ Hrdá a elegantná šľachtičná si tieto slová vzala ku srdcu. Odložila šperky a módné oblečenie zamenila za všedné šaty, aké nosili ženy z nižších vrstiev. Škarvana táto zmena úplne nepotešila. Uvádza: „Samozrejme vec, že pri tom ztratila aj čiastku svojej ženskej krásy.“ Ešte menej bol nadšený jej návrhom, aby sa vzali. Musel svoju nechúť dať najavo, pretože „ona to neopakovala, a ja som sa ju na to neopytoval.“¹⁸

Jedného večera Adela odišla z domu do nemocnice trochu rozrušená. Mala menštruáciu a nemohla spať, tak si ľahla na pohovku v Albertovej izbe a polhodinku si pospala. (Carina tam bol tiež.) Po prebudení bola zasa „svoja a veselá.“ Pohovku postlal Albert, nie Adela. Urobil tak, ako vysvetlil Tolstému, pretože „grófka bola zvláštna bezradná, ak šlo o akúkoľvek fyzickú prácu. Od detstva bola zvyknutá, že všetko pre ňu

robia iní, zatiaľ čo ja som túžil robiť pre ňu akékoľvek drobné služby. Bola prekvapená, ako dobre a bez problémov všetko za ňu zariadim!”

Keď sa pozeral na ňu, ako spí na pohovke, zažil zvláštny pocit. Zdalo sa mu, že sa na nepoznanie zmenila. Videl tam ležať takmer starú ženu s vráskami na tvári a ochabnutými lícami: jej zovňajšok bol poznačený utrpením. Náhle pocítil príliv súcitu a zvláštnu radosť, že prijala kresťanský spôsob života, ktorý spočíval v utrpení. Už nežila len pre telesnú lásku. „V tej chvíli som ju miloval čisto a nežne a s takou radosťou v srdci.“¹⁹ Zároveň sa však pýtal samého seba, ako sa to všetko skončí.

Krátko pred odchodom z nemocnice Škarvan dostal od grófyky prvý z troch nemecky písaných listov,²⁰ ktoré takmer celé vložil do svojej správy Tolstému. „Drahému priateľovi“ hovorila o svojom potešení z jeho spoločnosti. „Rada by som sa s vami hodiny rozprávala bez prestania.“ Neodvažovala sa myslieť na to, čo sa stane, keď on odíde z nemocnice. Nechcela však byť prekážkou pri jeho zmierení s bývalou snúbenicou.²¹ Ponúkala mu svoje úprimné priateľstvo. Opäť mala v úmysle stať sa Carinovou manželkou. Jej city k Albertovi, ktoré si uvedomuje, sú úplne iného, vyššieho charakteru než tie, čo prechováva k druhému, vernému obdivovateľovi.

Albert okamžite odpovedal na jej list: na druhý deň mal natrvalo odísť z Viedne. Povedal jej, že ju miluje, pretože miluje Boha a ona sa tiež snaží milovať Boha. Nie bezdôvodne to pochopila skôr ako opätovanie svojej lásky k Albertovi než číre uvedomenie si spoločnej lásky k Bohu. V druhom liste je preto pocit triumfu: „Si môj!, začala. „Miluješ ma tak ako ja Teba.“ (Už ho neoslovovala *Sie*, ale *Du*.) „Nikto mi nie je bližší ako ty.“ Pravda, milovala ho ako Božie stvorenie, ale milovala ho aj ako muža. Prosila ho, aby ju neopúšťal. Potrebuje jeho pomoc, ak nemá upadnúť naspäť do starého životného štýlu. „Najprv

som nechápala, prečo si si vybral väzenie, teraz rozumiem prečo.“²²

Škarvanove pocity boli zmiešané. Chcel sa ochrániť pred citovými záväzkami. Zároveň, ako písal Tolstému, vedel, že ho „zbožňuje“. Všímol si tiež vzrastajúcu vášnivosť jej listov. V predvečer odchodu sa cítil nepríjemne. S Carinom v pozadí sa zdráhal naplniť jej túžbu po vášnivej rozlúčke, hoci videl, aká nešťastná je kvôli jeho nechote. Vyzerala, akoby sa chystala spáchať samovraždu. Vyľakal sa, letmo ju pobozkal na ústa a povedal jej, aby bola zavčasu ráno na železničnej stanici.

Samozrejme, že tam bola, spoločne so Škarvanovým priateľom z Viedne, ktorý tam prišiel sám. Hoci po bezsennej noci bola bledá, Albertovi sa videla očarujúca – už nie pyšná dáma z vysokej spoločnosti, ale „jednoduché vidiecke dievča.“ Aj on po prvý raz použil tykanie namiesto vykiania, ktoré doteraz vždy používal v listoch i napriek rastúcemu zblížneniu. Priateľsky nalaďený vojak eskorty jej dovolil cestovať so Škarvanom až do Marcheggu, dokonca ich nechal osamote v kupé rezervovanom pre väzňa a jeho dozor. Albert sa cítil blažene, keď Adele rozprával o Bohu a jeho láske k ľudstvu. Škarvan popisuje Tolstému, ako hlboko bol dojatý po tom, čo vystúpila z vlaku: pohľadom na ňu, stojacu na nástupišti v Marcheggu, akoby zasiahnutú šokom, zvierajúcu rukavice, bez klobúka, ktorý jej silný vietor strhol z hlavy, s bujnými prameňmi vlasov vejúcimi na všetky strany.²³

V Košiciach Škarvana opäť dali do väzenia (*Preventivehaft*). Listov mohol písať a dostávať koľko len chcel, a tak si milenci vymieňali najmenej jeden list takmer každý deň. Albert si vylieval pred Adelou svoju dušu: „Odhalil som pred ňou svoje duševné radosti a starosti.“ Ona mu odpovedala s nehou a porozumením.²⁴ Ale táto príjemná medzihra netrvala dlho.

4. júla vojenský súd vymeral Škarvanovi prísne štvormesačné väzenie. Jeho budú-

nosť bola ponurá, keďže súd ho pozbavil lekárskeho diplomu. Keď však vstúpil do vojenského väzenia, nálada sa mu vylepšila: Adela stála pri vchode. Nateraz sa nemohli rozprávať. Pre Alberta to však bolo „ako keď spoza mračien znenazdajky slnce vystúpi a pred minútu ešte šerý kraj množstvom živých farieb sa zaskveje.“²⁵

Zmesou ženského šarmu a aristokratického vystupovania sa Adele podarilo presvedčiť správu väznice, aby jej dvakrát denne dovolili navštíviť Alberta. Správa však požadovala, aby pri každom stretnutí bola stráž. Adela a Albert pokračovali v rozhovore o duchovnom živote a ideálnej spoločnosti. Z času na čas – Carina zjavne upadol do zabudnutia – Adela nadniesla otázku spoločného života po Albertovom prepustení z väzenia. „Odídem z Viedne, vezmem deti a budem s tebou kdekoľvek budeš ty.“ Ako mu povedala, teraz už neplánovala vydať sa za neho, ani sa nechcela starať do toho, čo robí. Každý večer však príde k nej na večeru. Tak ako v nemocnici, chlieb bude krájať on („nikto to tak nevie“) a hrať sa s deťmi a rozprávať im príbehy. „A tak bude plynúť čas...“ Škarvan napísal Tolstému, že jej „štebotanie“ mu bolo pôžitkom. Stretnutia mu nepochybne pomáhali v ťažkom období.

Ich vzťah vrcholil v múroch väzenia, za chrbtom s diskkrétne sediaca strážou. Albert si napokon plne uvedomil, že Adela nie je len „milovanou sestrou“ ako doteraz predstieral, ale ženou, ktorú miluje. „Keď bez ustania rozprávala... nemohol som sa zdržať, aby som nehladil pramene jej vlasov... Bol treba len jemný dotyk, aby sa zrútila priečka medzi nami a ja som teraz vedel naisto, že vášnivo, šialene milujem ženu – Adelu.“ („Akou zmesou zvierata a božstva sú ľudia.“)

Priečka sa zrútila, keď sa s ním Adela lúčila pred dvojtzáďňovým väzením v samotke, kam sa dostal za porušenie väzenských pravidiel. Predtým ju bozkával „ako sestru“, teraz sa po prvýkrát iniciatívny

chopila grófká. „A aký to bol bozk!“ napísal Tolstému.

„Tým bozkom sa všetko zmenilo. Adela zdvihla závoj, ktorý jej ukrýval tvár a pritlačila svoje pery na moje. A v našom kontakte bez slov som zažil moment zlomu. Po celom tele som cítil sladký jed vášne, fyzickej túžby po žene. Cítil som, ako sa mi prevalil telom, cítil som ho v každom úde, až v končekoch prstov. Nikdy predtým som necítil tak mocnú túžbu, doteraz ma tak mocne nepríťahovala. Bolo to akoby si v tom bozku potvrdila svoju túžbu, aby som patril len jej. Bolo to akoby mi hovorila: môžeš robiť čo chceš, ale musíš mi patriť. Len ja – nikto iný ťa nebude – nemôže – milovať.“

Odišla z izby, ale vášeň, ktorú vo mne vzbudila, zostala... Horeli mi líca. Cítil som jej šťihly driek a jej jemné vlasy akoby stále boli so mnou. Parfém s vôňou fialiek, ktorý používala, prevoňal izbu. Vyspať sa s ňou sa mi teraz zdalo nevinné a prirodzené – a tak som po tom túžil!“

Počas pobytu na samotke Škarvan nechal veci plynúť. Kdesi pod povrchom sa však cítil neisto pri pomyslení na zmenu vo vzťahu. Bolo to však báječné, mať ju tam, aby prežiarila ponuré scény, ktoré denne videl za väzenskými múrmi.²⁷

V duchu svojho Majstra považoval za nesprávne skrývať pred milujúcou ženou svoje nedostatky, vrátane pokleskov voči sexuálnej čistote. Pri Adelinej poslednej návšteve v Košiciach jej dal list, v ktorom sa úplne vyspovedal zo svojich hriechov. „Odkedy sme si boli takí blízki, chcel som, aby o mne vedela všetko. Preto... som jej musel v liste povedať všetko. Napísal som ... otvorene a úprimne o telesnej túžbe, ktorú som k nej cítil a o mojom sexuálnom živote od úplného začiatku.“²⁸ Adela odpovedala „najdrahšiemu Belovi“ ešte v ten istý deň. Píše, že nebola ani najmenej prekvapená tým, čo jej povedal, napokon, nikto z nás nie je dokonalý, a preto nesmie požadovať priveľa od druhých. „Bozk darovaný zo sku-

točnej lásky nie je nečistý“, skôr ukazuje na čistotu takej lásky. Nech by prišlo čokoľvek, budúcnosti musia čeliť s dôverou: „najdôležitejšie je, že si rozumieme, že duchom sme jedno. Všetko ostatné nie je dôležité.“ Požiadala ho, aby jej na list obratom odpovedal.²⁹

Alberta spočiatku list upokojil. Ani na minútu nepochyboval o Adelinej úprimnosti. Čoskoro sa však začali objavovať pochybnosti. Tolstému sa priznal: „Nebolo to po prvý raz, čo sa objavil problém spolužitia (*vopros sožitel'stva*) so ženou, ktorú som miloval. Bol preňho záhadou – vlastne trýznou – už vo vzťahu s bývalou snúbenicou Sašou. Jeho ideálom bolo žiť čisto a hľadať Boha, tak ako Kristus kázal ľudstvu v evanjeliách. Ale nebolo by manželstvo s milovanou ženou na prekážku jeho láske k Bohu? Nepripútalo by ho k materiálnemu svetu, od ktorého sa chcel odpútať, tak ako jeho Majster? Nebol si istý tiež tým, či by nejaká žena dokázala udržať si jeho lásku. Obával sa, že aj po príchode detí by nastal čas, keď by ženu a „holúbätá“ (*golubuški*) opustil, aby opäť nastúpil na púť hľadania Boha. Naznačil Tolstému strach, ktorý v sebe živil: čo ak by po sobáší jeho žena zomrela pri pôrode? Cítil by sa ako vrah! Pretože „viem, že sú ďaleko lepšie a dôležitejšie veci v živote než splodiť potomkov, keď skutočne nechcem deti.“ Potom by už mohol len bezútešne nariekať nad telom svojej mŕtvej družky.³⁰ Manželstvo ho skutočne láka, ale zároveň desí. Pri čítaní Škarvanových pomýlených riadkov, nejasne aspirujúcich na božskosť, nemožno pochybovať, že romanca medzi Adelou a Albertom bola od začiatku odsúdená na zánik.

Adela zostala v Košiciach vyše týždňa. Albert nevedel vysvetliť, prečo ho znova nenavštívila alebo nenapísala. Očakávala azda od neho viac, než jej bol pripravený dať? Najmä potom, čo pred ňou odhalil svoju vášeň? To by napokon z jej strany nebolo neodôvodnené. Napísal jej niekoľko listov

(ich obsah nepoznáme), ale odpoveď nedostal. Kládol si otázku prečo? „Až teraz, keď som ju stratil, som si uvedomil, ako veľmi ju milujem.“³¹ Nemal chuť do jedla a nechcelo sa mu piť. Bezcieľne sa potuloval po cvičisku. Na chvíľu si sadol na kameň, aby o chvíľu vstal a zasa si sadol, tentoraz na zem. Adela napísala z Viedne a žiadala, aby jej vrátil listy. Sprostredkovateľom bol Carina.³² Vyhovela jej, ale najprv si urobil kópie jej troch listov – ktoré neskôr poskytol Tolstému. Nepovažoval to za nijako neprijateľné správanie.

Útechu zo svojej situácie našiel v čítaní 10. a 11. kapitoly Jánovho evanjelia³³. Agónia z odľuky pomaly slabla: po jednom či dvoch týždňoch úplne zmizla a on znova nadobudol pokoj duše, hoci na Adelu a ich lásku nezabudol. Potom neočakávane dostal od nej list. Písala mu, ako strašne sa cíti, keď stratila jediného človeka, ktorý ju nasmeroval na lepšiu cestu. Z dôvodov, ktoré v liste Tolstému vôbec neobjasňuje, Škarvan zareagoval na grófkyn list negatívne. Jej tón sa mu videl umelý a pochyboval o jej úprimnosti. Hoci si nespomína presne na svoje slová, Tolstému píše, že v odpovedi opäť – tak jemne, ako to len šlo – zdôraznil, že jeho lásku prebudila nie grófka Adela, ale „jej zápalistý duch žízniaci po pravde.“

Adelu hlboko urazila odpoveď muža, ktorého ešte stále chcela považovať za svojho milenca. Cítila sa odmietnutá. Jej láska k Albertovi, ktorú úprimne odhalila, bola odmietnutá. Tentoraz jej nahromadené city pretiekli. Vo svojom liste Alberta obvinila medziiným z „pýchy, egoizmu a zrady.“ Písala tiež: „Boli by ste urobili lepšie, keby ste vynaložili úsilie a postarali sa o svoju starú matku namiesto toho, aby ste sa blysi extravagantnými činmi a falošnými vyhláseniami.“ Sama seba znenávidela za to, že podľahla jeho falošným lichôtkam: v skutočnosti nemôže pochopiť, ako mohla byť takým bláznom.“³⁴

Škarvan sa rozhodol, že na list neodpovie. „Nepochyboval som, že (list) odzrkadľoval, čo si o mne pisateľka myslela.“³⁵ Akákoľvek komunikácia medzi nimi sa skončila.

Tolstoj vo svojej odpovedi Škarvanovi uviedol, že tento ľúbostný príbeh považuje za „mimoriadne dojemný.“ Vnímal ho ako drámu, ktorá vypovedá o povahe vzťahov medzi pohlaviami. Nemyslí si, že Škarvan sa zachoval zle: nemusí mať žiadne výčitky zo svojho správania vo vzťahu.³⁶ Uňho zvíťazil náboženský impulz, u nej telesná láska: „v tom spočíva tragika vášho vzťahu.“³⁷

Tolstojovský príbeh lásky sa azda má končiť smutne. Či nás svetská láska neodvracia od našej skutočnej úlohy na tejto zemi – od hľadania Boha? Albertove posledné správy o grófke hovorili, že sa v roku 1897 vydala za Carinu a potom ho opustila. Ten sa zasa zadĺžil a dal na pitie.³⁸ Počas dlhých rokov pobytu v exile (od roku 1896) Škarvan na svoju romancu postupne zabúdala. Oženil sa trikrát. Jeho prvé dve manželstvá boli katastrofou. Na konci života pripustil, že ho v živote postretli krušné chvíle, „čo sa stáva hlavne pre ženské.“³⁹

V jeho vzťahu k Adele bolo azda poznanie spoločenského rozdielu: Albert si uvedomoval, že elegantná mladá viedenská dáma a chlapec z vidieka nemajú veľké šance byť v spoločnom živote dlhodobo úspešní. V istom ohľade bol Albert reálnejší než Adela. Problémom však bolo, že v úprimnej snahe prijať životný štýl hlásaný Tolstého posolstvom stratil predstavu o svojom silnom sexuálnom pude. Túto chybu Adela nikdy neurobila, ani vtedy, keď sa od

Alberta heroicky učila Tolstého evanjeliu. Na druhej strane, Albert mal iste pravdu vo svojich pochybnostiach, či Adela niekedy celým srdcom prijme Tolstého myšlienku neprotirečenia zlu. Všimol si, že sa nahnevávala, ak sa stráž k nim chovala drzo, zatiaľ čo Albert v takých chvíľach túžil nastaviť druhé líce. Predvídal, že tento rozdiel v názoroch, ktorý azda vyplýval z rozdielneho temperamentu, by mohol spôsobovať problémy, keby vzťah pokračoval.⁴⁰ Azda tiež tušil, že jeho záujem o Adelu spočíva v novosti, ktorá sa skôr či neskôr osúcha.

Škarvan vycítil, že Tolstoj nielenže bude považovať príbeh za zaujímavý, ale nájde v ňom potvrdenie vlastného nazerania na život.⁴¹ Zamýšľal Tolstoj napísať príbeh o hrdinke, ktorá obetovala hľadanie Božej lásky v prospech pozemskej vášne a tragického konca, a nahradíť Annu Kareninovou Adelou von Mazuchelli (rodenou Niwickou)? Ak aj mienil, nemáme o tom žiaden záznam. Na konci svojho života však Škarvan uviedol: „Keby som si bol nechal tie (Adeline) listy, krásna a zaujímavá kniha bola by z nich bývala.“⁴² Opakoval azda Tolstého myšlienku, ktorú Majster vyslovil počas jeho pobytu v Jasnej Polane v rokoch 1896–97? V každom prípade máme teraz, po oprášení archívnych materiálov, k dispozícii len rozprávanie Alberta Škarvana ako predobraz tolstojovského príbehu lásky. Príbeh, ktorý Tolstoj svojho času mohol napísať, ale nikdy tak neurobil.

Z angličtiny preložila Dagmar Kročanová-Roberts

Čo sa mňa týka, mne Tolstoj pomohol hlavne tým, že mi pomohol nájsť seba samého, zblúditého a strateného. Jeho filozofia, jeho názory na spoločnosť, štát, cirkev, i keď zaujímavé a do istej miery dôležité, mali pre mňa len podradný význam.

(Denník, 17. 1. 1906)

Ďakujem Vám, drahý priateľ Škarvan, že mi píšete o sebe, veriac v moju lásku k Vám. Keď som dostal Váš list, môj prvý cit bola ľútosť, že sa človek dostal ešte do moci ducha rodu (ľudského) a zostúpil alebo zostúpi na nižší stupeň života. A keď som rozoberal Váš čin, zistil som, že ste sa zadržali zle, skazene, ako to robíme my všetci skazení ľudia. Správnu a dobrú som našiel vo Vašej veci Vašu obyčajnú cennú pravdivosť, že ste nič netajili a neospravedlňovali sa, ale všetko ste mi napísali. Podľa prvého listu som Vás poľutoval, že ste zostúpili na nižší stupeň, ale zistil som, že konáte, alebo máte v úmysle konať tak, ako treba – t.j. urobiť to, čo zbaví utrpenia ju i jej rodinu – vziať si ju za ženu. Ale druhý list, to, čo v ňom vyslovujete, som neschválil. Keď začneme niečo v nižšej sfére života, vo sfére svetskej, nie je možné naraz sa preniesť do vyššej sféry, oslobodiť sa od povinností nižšej sféry. Nie je možné, keď sme si požičali peniaze a sľúbili, že ich vrátíme na termín, nie je možné preniesť sa naraz do tej sféry, kde niet rozdielu medzi mojím a твоjím, a nezaplatiť dlh. Práve tak, keď sme vzbudili ľúbosť k sebe, ba čo viac, nadviazali sme taký pomer, ktorý ak sa neskončí manželstvom navždy, bude vyvolávať hanbu a výčitky – nie je možné naraz sa oslobodiť od týchto povinností v úmysle, že chceme byť slobodní, aby sme mohli slúžiť bohu alebo ľuďom. Takto som posúdil Vaše položenie. A hoci mi je ako ľúto, keď vidím, že niekto zostúpi na nižší stupeň (na stupeň zápasu so ženou a všetkým tým, čo súvisí s rodinou – namiesto aby zápasil len so sebou, so svojim chŕtčom), želám Vám, aby ste sa oženili s ňou a začali rodinný život.

Bratsky Vás bozkávam. Čo je s Abrikosovom? Dúfam, že je s Vami a že sa máte radi ako predtým.

(L. N. Tolstoj – Albertovi Škarvanovi,
9. 3. 1899)

POZNÁMKY

- 1 Študenti medicíny slúžili pol roka ako dobrovoľníci a po skončení štúdia ďalší polrok ako pomocní lekári vo vojenských nemocniciach. (Podľa Škarvan: Zápisky vojenského lekára, – pozn. prekl.)
Pozri môj článok Tolstoj and the Škarvan Case (Tolstoj a Škarvanov prípad). In *Tolstoj Studies Journal* 13, 2001, s. 1-7.
- 2 O Škarvanovom živote a myslení pozri Rudolf Chmel a Augustín Maťovčík: Život je zápas: Vnútrná biografija Alberta Škarvana (Martin, Osveta, 1977). Kniha obsahuje aj obsiahlejšie úryvky zo Škarvanových denníkov. Pozri tiež moju kapitolu o Škarvanovi v knihe Freedom from War: Nonsectarian Pacifism 1814 – 1914. (Toronto, University of Toronto Press, 1991, s. 230 – 246 a 387 – 391). Chmel vydal tiež Škarvanove Zápisky vojenského lekára s poznámkami v spoločnom zväzku so Škarvanovým hlavným dielom o slovenskej národnej myšlienke Slováci (Tatran Bratislava 1991).
- 3 O Škarvanových zážitkoch z väzenia pozri môj preklad

Škarvanových spomienok, publikovaných knižne v roku 1920, Life in an Austro-Hungarian Military Prison: The Slovak Tolstojan Dr. Albert Škarvan's Story. (Syracuse, N.Y., Syracuse University Press 2002).

- 4 List Tolstému z 11. októbra 1895. Rukopisy. Tolstého múzeum v Moskve, archívny zväzok 2.3.6.8. Škarvan píše (zv. 3): „Prepáčte moju slabú ruštinu a neschopnosť písať správne“. Škarvan v tomto čase písal po rusky bez väčších problémov, ale robil veľa gramatických chýb, často vkladal slovakizmy a niekedy použil latinku namiesto azbuky.
Ďakujem dr. Olge Velikanovej za poskytnutie prepisu častí dvoch Škarvanových rukopisných listov Tolstému, ktoré poslúžili ako základ tohto príspevku. Bez tejto pomoci by som nikdy nerozlústil Škarvanovo písmo! Ďakujem tiež Tolstého múzeu za sprístupnenie listov.
- 5 Archív Tolstého múzea, zv. 3.
[Všetky citáty zo Škarvanových listov sú preložené do slovenčiny z anglického textu príspevku. *Pozn. prekl.*]
- 6 Archív Tolstého múzea, zv. 8.

- 7 List zo 14. novembra 1895. In Lev N. Tolstoj: Polnoje so-branije sočinienij, zv. 68, s. 256. (Moskva, Gosudarstvennoje izdatelstvo chudožestvennoj literatury, 1956).
- 8 List zo 16. decembra 1895. Tamže, s. 278.
- 9 Knihu vydal v roku 1898 Vladimir Čertkov v exilovom vydavateľstve vo Veľkej Británii pod názvom Moj otkaz ot vojennoj služby. Zapiski vojennoogo vrača. (Purleigh, UK, Svobodnoje slovo, 1898).
- 10 Škarvanov list Tolstému z 21. apríla 1896, archív Tolstého múzea, zv. 19-52. Podľa Polnogo sobranija sočinienij zv. 69, s. 97, pozn. 2, „Škarvan venoval svojmu vzťahu (s grófkou) zvláštny zošit, ktorý poslal Tolstému spoločne s listom z 21. apríla.“ Zdá sa však, že v skutočnosti nejde o dve samostatné položky a číslovanie dvoch listov nasleduje za sebou.
- 11 Archív Tolstého múzea, zv. 19.
- 12 V jednej kapitole svojich spomienok, nazvanej Medzi šialenými, Škarvan popisuje svojich spolupacientov na psychiatrickom oddelení. Pozri Zápisky vojenského lekára, s. 45-59. (Praha, Aventinum, 1920).
- 13 Tak to aspoň vysvetľuje Škarvan. Pozri Archív Tolstého múzea, zv. 20.
- 14 Adela, rodená Niwicka, sa narodila 16. decembra 1865 neďaleko mesta Bochnia na západ od Haliče. Jej otec patril k poľskej vidieckej šľachte. Ďakujem dr. A. Bablok, kultúrnej ataše Rakúskeho veľvyslanectva v Ottawe, za informácie o rodine Mazzuchelli v Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräfflichen Häuser, časť B, zv. 114, 1941, z fondov Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni. Táto rodina zo severného Talianska mala rakúsky šľachtický titul od roku 1818. Škarvan neskôr mylne uvádzal, že jeho priateľka bola Talianka, jej nebohý manžel Maďar a jeho sok v láske Carina (o ktorom sa vždy zmieňuje ako Korinovi) Poliak.
- 15 Archív Tolstého múzea, zv. 20, 21. V mojom článku Tolstoy and the Škarvan Case (na s. 4) a v Life in an Austro-Hungarian Military Prison (na s. 6) som v dôsledku omylu pri prepisovaní jedného zo zdrojov uviedol, že Adela bola podstatne staršia než Albert. Popravde ich delilo len niečo vyššie troch rokov.
- 16 Archív Múzea Tolstého, zv. 21-24.
- 17 Škarvan: Vlastný životopis. In Prúdy (Bratislava), ročník 10, 1926, s. 419.
- 18 Tamže, s. 419 a 420.
- 19 Archív Tolstého múzea, zv. 24, 25.
- 20 Nachádzajú sa v zv. 25-27.
- 21 Odkaz na Sašu Gerovskú, Rusínku, ktorá zrušila svoje zasnúbenie so Škarvanom po jeho akte neposlušnosti. Onedlho sa vydala za ruského právnika a odišla do Ruska. Škarvan neskôr poznamenal, že ani on ani Adela sa príliš netrápili myšlienkou na Sašu: Adelina „prednosť nad skromným rusínskym dievčaťom bola samozrejmosťou“ (Škarvan: Vlastný životopis, s. 419).
- 22 Archív Tolstého múzea, zv. 28, 29.
- 23 Archív Tolstého múzea, zv. 29-33.
- 24 Tamže, zv. 34.
- 25 Škarvan: Zápisky vojenského lekára (1991), s. 111.
- 27 Tu odkazujem čitateľa na môj preklad spomienok z väzenia Life in an Austro-Hungarian Military Prison.
- 28 Archív Tolstého múzea, zv. 43.
- 29 Škarvanov list sa nezachoval. Kópia grófkinho listu (ktorý s citom ukončila slovami „Ich grüsse Dich und schicke Dir einen *herzlichen* Küss, Deine Adele“ – pozdravujem Ťa a posiadam Ti *srdečný* bozk, Tvoja Adela) bola priložená do Albertovej správy pre Tolstého (zv. 42 – 44). Je datovaný „13. VII. Freitag 3 Uhr.“ (13. 7., piatok o tretej). Správnym dátumom však je asi 13. september, nie 13. júl.
- 30 Archív Tolstého múzea, zv. 44-46.
- 31 Tamže, zv. 48.
- 32 Vo svojom liste Tolstému (archív Tolstého múzea, zv. 49) Škarvan neuvádza meno Adelinho zástupcu. Vo Vlastnom životopise, písanom krátko pred smrťou, píše (na s. 420), že grófka, ktorá obnovila svoj vzťah ku Carinovi, poverila touto úlohou jeho.
- 33 Tieto kapitoly okrem iného obsahujú príbeh Ježišovho vzkriesenia Lazara, ktoré sú posolstvom víťazstva nad smrťou.
- 34 Archív Tolstého múzea, zv. 49-51. Správa väzenia skonfiškovala grófkine listy počas náhodnej prehliadky krátko po Škarvanovom prepustení. Škarvan predpokladal, že Adela s odoslaním listu váhala dvanásť dní.
- 35 Archív Tolstého múzea, zv. 51.
- 36 Na konci svojho listu Tolstému (zv. 51) Škarvan vyjadril pochybnosti ohľadne svojho správania v období známosti s grófkou.
- 37 Tolstoj: Polnoje sobranije sočinienij, zv. 69, s. 95-97.
- 38 Vo Vlastnom životopise (na s. 421) Škarvan uvádza, že po Carinovej smrti (v máji 1912) Adela vstúpila do kláštora. Ak tak skutočne urobila, jej pobyt musel byť krátky, pretože v septembri 1914 sa vydala po tretíz raz. Jej posledný manžel bol povolaním právnik, dr. Otto Reibenschuh. Nepodarilo sa mi získať presný dátum grófkinej smrti. Dožila sa však takmer osemdesiatky.
- 39 Škarvan: Vlastný životopis, s. 415.
- 40 Archív Tolstého múzea, zv. 38.
- 41 Škarvan dal Tolstému súhlas, aby do spomienok, ktoré mu poslal na vydanie v Rusku, vložil zopár alúzií na Adelu a Carinu – ak tak bude chcieť a ak použije len iniciálky. Čertkov do textu vsunul niekoľko riadkov na tému lásky. Pozri Škarvan: Moj otkaz, s. 97-99 a 132. V slovenskej verzii spomienok, ktorú Škarvan dokončil v roku 1904, nepíše na túto tému veľa. Záležitost pravdepodobne ešte stále považoval za príliš delikátnu. Pozri jeho Zápisky, s. 54, 58-60 a 76.
- 42 Vlastný životopis, s. 420.